

Култуура үлэһиттэрин мунньабар

Баар былыргы устуоруйа суопталаах тутууларга эмиз урагы болҕомто ууруллан, үлэ-хамнас ытыллар. Дьон-сэргэ сыннаһаларын тэрийиһэ, нэһилиэнньэ култуурунай-духобунай өттүнэн сайдарыгар култуура эйгэтин үлэһиттэриттэн хаачыстыбалаах үлэни ситиһи эрэйиллэр. Ааспыт сылга үгэскэ кубулуйбут "Айхаллан, Чурапчы!" нэһиликтэр икки ардыларынаабы бэстибээл сылан сыл таһыма үрдээн, кыттааччытын ахсаана элбээн, суоптата кэнээн иһэрэ бэлиэтэннэ. Ону тэнэ нэһиликтэргэ кистэнэ сытар талааннар кизгэ эйгэсэ тахсалларыгар бу бэстибээл улахан төһүү буолар. Кэлинни кэмнэ "Музыка — для всех" бырайыак улаханньык биһирэммитин бэлиэтииллэр. Уопсайынан, дьон-сэргэ култуурунай сыннаһаларын тэрийиһэ нэһилиэнньэ бары аранатын кизгик хабар наадаттан, култуура үлэһиттэрин үлэлэрин таһымын үрдэтии, сонун

оноһуллуохтаахтар. Улуу Кыайы 75 сылын көрсө, биһир дойдулаахпыт артиллерист Г.Д. Протодажконов үбүлүйдээх сыла туолар. Маныаха киһи аатын үйэтиитигэ эмиз араас таһымнаах дьаһаллар былааннаһаллар. Быйыл улууска биллэриллибит Сомоҕолоһуу сылын кыраайы үөрэтээччилэргэ аһамыт научнай кэмпириэнсийэ ытыллыа. Эһиһил "Трудовая слава Чурапчинского улуса" дьиз улахан киһигэ тахсара былааннаһар.

Салгыы улуустаабы киһинэммит бибилиэтиэкэ ситимин сэбидиссэйсэ Вера Платонова, кыраайы үөрэтэр уонна этнография мусуойун дириэктэрэ Юрий Толстоухов, Диригнээби муусукаалынай оскуола дириэктэрэ Айаал Новгородов быйылгы сыла туох улахан дьаһаллары тэрийбиттэрин, үгэс буолбут үлэ көрүннэригэр эһи туох сана ирдэбиллэр кирибиттэрин, тирээн туар кыһалбалары, үлэ-хамнаһа инники сорукары ситиһи биһилиннэрдилэр.

Оттон бу күнүргэ "Айылгы" духобунай сайдыы киһини дириэктэринэн сана аһамыт Петр Гуляев тэриптэтин туһунан презентацияны биһилиннэрдэ. Ити кэнниттэн култуура эйгэтигэр таһаарылаахтык уснаа үгэс суобастаахтык үлэһи-хамсыы сылдыар үлэһиттэри үөрүүлээх быһыыга-майгыга наһараадалаһын буолла. Киһилэр ортолоругар улуустаабы киһи бибилиэтиэкэ үлэһитигэр, "Киһи" ТОС салайааччыгар Наталья Захаровага Чурапчы нэһилиэгин үрдүкү наһараадала "Токус томтор" бэлиэ туттарылынна. Оттон улуустаабы култуура управлениетин начаалынньыга Дмитрий Попов киһи бибилиэтиэкэ Бахсытаабы филиалын сэбидиссэйгэр Лариса Аргуновага "Култуура бэтэрээнэ" бэлиэни туттарда.

Түмүккэ "аһаҕас микрофон" үлэлээтэ. Манна туһааннаах эйгэ үлэһиттэргэ үлэни-хамнаһы торумнааһынна, тирээн туар кыһалбалары быһаарыыга тус эттипэрин киллэрдилэр, быйыл сана үлэһи кэлбит эдэр исписэлиистэри үөрүүлээх быһыыга-майгыга чиэстэтилэр. Ол курдук улууска аһал үөрэҕи баһылаабыт 22 сана үлэһит кэллэ.

Биһини баһысханньык сайдар үйэбитигэр араас технологиялар киһилээхтик киһиэ туар кэмнэригэр дьон-сэргэ онно үлүһүйэн олорон хаалбакка, байэ-бэйэлэрин кытта тэийиччиттэн олорон кэлсэппэккэ, илэ көрсөн истинник кэлсэтиэхтэрин тыыннаах муусуканы, ырыаны-тойугу истиэхтэрин дуоһуа сыннаһаахтарын баһараллар. Онуоха култуура эйгэтин үлэһиттэра дьон-сэргэ сыннаһаларын тэрийиһэ улахан оруоллаахтар, норуоту сырдыкка-үтүөс, кэрэсэ үһүйэр үрдүк аһаллаахтар.

Анна ЗАХАРОВА.

бырайыактары торумнааһын, сананы киллэрии бу мунньааха болҕомто киһигэр турда. Ону тэнэ оболорго ытыллар тэрээһин аһыаһын, кэлэр өттүгэр итиннэ үлэлэһиэххэ наадата ыйылынна.

Улуус дьокутааттарын Сэбидин бэрэссэдэстэлэ Афанасий Захаров тьа сиригэр култуурунай дьаһаллар хаачыстыбаларын үрдэтиигэ кэдүүстээх үлэни-хамнаһы тэрийи эрэйиллэрин эттэ. Онно "буоллун-хааллын" эрэ дьиз дьаһаллары тэрийи тохтоохтааһын, олох сайдыытын тэтиминэн аһыгы технологиялары туһанан, дьону-сэргэни түмэр, интэриэһинэй, сонун хайысхалары тобулуу кэм ирдэбилэ буолбутун чорботон бэлиэтээтэ. Итиннэ тэнэ Афанасий Афанасьевич үйэтиги болпуруостарыгар тохтоото. Эһиһил Улуу Кыайы үбүлүйдээх сылын көрсө үрүн тунах ыйаах, үгэс култуурунай дьаһаллар онно туһуланан ытыллыахтара. Быйыл биһир дойдулаахпыт, өрөспүүбүлүкэ бастагы Ил Дархана Егор Борисов үбүлүйдээх сааһа бэлиэтэммитэ. Онно сибээстээн, хас биһирдэи нэһилиэк кулууптарыгар киһи үлэтин-хамнаһын сырдатар истигэндэлэр

Үөрэх-иити

ДЫННЭЭХ БАЙЫАННАЙ ОЛОБУ ААҢА СЫЛДЫАЛЛАР

Чурапчыбыт улууһугар кэнники кэмэс обону байыаннай-патриотической ойго-санаага иити болҕомто киһигэр туран, тэтимирэн иһэр. Оскуолаларынан байыаннай-патриотической кулууптар тэриллэн, араас таһымнаах өрөспүүбүлүкэтээби, улуустаабы күрэхтэһиилэргэ кытталлар, бириистээх миэстэлэргэ тиксэллэр.

И.М. Павлов аатынан Чурапчы орто оскуолатыгар байыаннай-патриотической кулууп иитиллээччилэрин оскуола учууталларын таһынан саппаас халытаана Семен Никитин салайар. Оскуола аатын сүгэр Иван Михайлович Павлов — Аҕа дойду Улуу сэриитин бэтэрээнэ. Ол да иһин бу оскуола байыаннай-патриотической иити инники күөһүнэ туар, ирдэбили үөскэтэр.

Алтынны 6 күнүгэр И.М. Павлов аатынан Чурапчы орто оскуолатын уонна Одьулуун орто оскуолатын холбоһуктаах «Юнармия» 12 эдэр карбышевцтара, хамандыыр Саша Сергеев, оскуола дириэктэрэ Михаил Дьячковскай уонна устуоруйа учуутала

Василий Макаров буолан, Москва-Новгород-Старорусская-Ильмень маршрутунан аһааннаабытара. Бу дьаһал Кыайы 75 сылын көрсө, Чурапчы улууһун дьаһалтатын уонна Ыччат дьаһалаларыгар уонна социальнай коммуникация министристибэтин тэрийиитинэн ытыллар.

Бу күнүгэр усталарыгар оболор дыннээх байыаннай олобу ааһа сылдыаллар. Москвага РФ Сэбиллэнилээх күүстэрин норуоттар икки ардыларынаабы противоминнэй киһигэр, Николо-Урюпинга 66-с полкага, Красногорскай оройуон Нахабино бөлүөлэргэ кыргыс хонуутугар, о.д.а сылдыан элбэҕи

биллилэр-көрдүлэр, оһуһ ыллылар. Бэһэлээ алтынны 9 күнүгэр оболорбут Кириэмилгэ Кыһыл болуоссакка, Умуллубат кутаага, Биллибэт саллаат уһуоһар, Судаарыс-тыбаннай исторической мусуойга уонна Өрөбөлүссүгэ болуоссатыгар сырыттылар. Миһин уонна Пожарскай пааматынньыктарыгар сибэки дьербөтүн уурдулар.

Бу сырыы Ильмень күөлгэ кыргыһыыга аһаан Устрек дьиз сиргэ туруоруллубут саха буйуунарын обелиһыгар сибэки дьербөтүн уурууна уонна Чурапчыбыт улууһун нэһиликтэриттэн хомуллубут ийэ буюу киһилэргэ аһаан кутуунан түмүктэнэ.

Елена МАКАРИНСКАЯ.

Ийэлээх буоламмын күн сирин
көрбүтүм,
Бу орто дойдуну, нэлэмэн күөх
халлааны.
Мин ийэм күн курдук сыт-сырдык
санаалаах,
Эйбэс мичээрдээх, эдэркээн
бэйэлээх.
Ийэбин таптыбын, күнгэ
тэннибин.

Ийэ. Ийэ туһунан төһөлөөх
истинг, сылаас, нарын изиилээх
тыллар эмпилбиттэрэ буолуой?!
Кини — дьыз кэргэн олобун
сүрүннээччи, ураты истинг, иһирэх
эйгэни төрүттээччи. Ийэ барахсан
кытаанах санаатынан, олоххо
дьулурунан, кэргэнэ, оҕолоро
этэнигэ сылдьалларын, киһи
кэрэмһэ, сакса саарына буолалларын
туһугар күнүстэ түбүгүрэр, үтүбэ,
кэрэбэ талаһар. Баҕар, ол ийэ туох да
үрдүк аата-суола, дуоһунаһа да суох
буоллун, кылаабынайа, кини чугас
дьонун сирдээби дьолун түстүүр
ытык аналлаах Саха дьахтарын
мындыр толкуйа, күүстээх
санаата, аһыныгас, уйаас сүрээс,
уһулччулаах сатабыла олох араас
очурдарын, түһүлээх-тахсыылаах
кэмнэрин эрдээхтик туоруур ураты
айылгыта үгүстэри сөхтөрөр.

ТУРУОРСУУЛАРЫН БИҢИРИИБИТ

Биир онук дьонго-сэргээ тус
опорунан, үлэтигэн-хамнаһынан
дьонун холобур буолар ийэни
Прасковья Ильинична Борисованы
ааттыбын. Кини сыры-
сыллатаабы элбэх оҕолорун кытта
эдэр сааһыгар оҕообо хаалбыта.
Ыарахан олобу аахсыбакка, күүстээх
санаатынан, дьаныларынан, оҕолорун
дьонортороонулаатыннарбытыгар
киһи сүгүрүүөх эрэ тустаах.
Билигин оҕолоро өрөспүүбүлүкэни
салайар дьон буола үүнүлэр.
Талталлаах ийэлэригэр
макталларын, тапталларын
бэлэтиин, кини сырдык аатын
үйэтиитин, 2013 сыллаахха Чурапчы
улуунун элбэх оҕолоох, улуус
сайдьытыгар тус кылаагдарын
килэрбит ийэлэргэ Прасковья
Ильинична Борисова аатынан
биримийэни олохтообуттара. Ол —
олус кэрэхсэбиллээх. Бу биримийэни
аныыраа улуус нэһиликтэригэр
элбэх ходайыстылар түспүттэрэ.
Маньаха Холтоёр нэһилигиттэн
мин, 7 оҕолоох ийэ, Валентина
Реевна Новгородова, улууска

бастагынан бу биримийэни ылар
дьолломмутум. Ийэбэ суолта
уран, кини инники олоҕор төһүү
күүс буоларыгар олус сөптөөх
биримийэ дьон сыаналыбын.
Онон Прасковья Петровна, Егор
Афанасьевич Борисовтар дьыз
кэргэлтэригэр, бары оҕолорулар,
улуус салаалтатыгар, чуолаан
Андрей Тимофеевич Ноговицынга,
дьыз кэргэн отбөлүгэр, Татьяна
Петровна Буковага улахан
макталбытын тиздэбин.

Билигин оҕолорбут улаатан,
сорохтор олох кизг аартыгар
үктэнэн эрэллэр. Ол курдук, улахан
кыһыпты орто үөрэби бүтэрэн, анал
идэни баһыллан, Дьокуускай куоракка
«Байанай» тэрилтэбэ үлэли
сылдьар. Улахан уолбут Мартыян
армияга баран сулуусалаан
кэлбитэ, билигин Дьокуускайдаагы
тыа хаһаайыстыбатын колледжыгар
үөрэнэр. Сайаана — Дьокуускайдаагы
технология уонна дизайн колледжын
устудьуона. Иккүс кыргыттар
Марьяна, Дарьяна 6-с кылаас, Ариан
2-с кылаас уонна саамай кыра оҕобут

Реева 1-кы кылаас үөрэнээччилэрэ.
Биһиги дьыз кэргэн улууспут
киһигэр бу күнүргэ аһыллары
турар сабыс-сага «Улыбка»
уһуйаанга Прасковья Ильинична
Борисова аатын интэрээс
туруорсалларын биһирээбит уонна
саамай сөптөөбүнэн ааҕабыт.
Биһиги, хас биһирээ киһи, күн
сирин бэлэхтээбит күн-күбэй
ийэлэригэр мактанар, сүгүрүүбүр,
сырдык ааттарын үйэтигэр ытык
изтээхпитин умнуо суохтаахпыт.

Онон өссө инникитин
Чурапчыбытыгар ийэ сйерин
туһутта былааннанара, олоххо
кирэрэ буоллар дьон баҕа
санаабытын тиздэбит.

Валентина НОВГОРОВОДА,
Саха өрөспүүбүлүкэтин
култуураба туйгуна,
«Материнская Слава» бэлэ,
«Родительская Слава» уордьан
кавалера, П.И. Борисова аатынан
бастагы биримийэ хаһаайката.

Биһиги суруйаллар

Учууталга сүгүрүйүү стелата

анаммыта. Икки үөрэх дьылын түмүктэнэн баран,
учууталлыыр баҕата баһыйан, оскуолаба көспүтэ.
Идэни таба талыыга үөрэнээччилэргэ улахан көмөнү
онороро Кинизхэ Булгуннахтаах оркуолатыгар
үөрэммит оҕо Василий Кузьмичтан үөрэх чин
билиитин тэнэ, киһилии сир-майгы оркуолатын
интэринэрэ. Сылаң орто оркуолатын выпускниктарын
50 бырыһыана техническэй хайыскалаах үөрэхтэргэ
идэни баһылаан, норуот хаһаайыстыбатыгар, тус
олхторугар улахан ситиһиһлэммиттэрэ. Манна
даҕатан эттэххэ, Сылаң оркуолатыгар талыллыбыт
курдук бастын учууталлар үлэлээбиттэрэ, күн бүгүн
да үлэли сылдьаллар. 1958 сыллаахха Василий
Кузьмичка Саха АССР оркуоаларын үтүөлээх
учуутала үрдүк ааты интэри бүтүн нэһилиэк,
оскуола кэлэктибин ситиһиһтэ, кизн туттуута
буолар. Кэм-кэрдии аастабын ахсын Улуу учууталбыт
аата өлбөөдүйбэт, өйдөбүннүк стела кини туһунан
үйэлэргэ сырдатта туруоҕа.

Сыннаһаан киһинин үлэһиттэрин тэрийиитинэн
ахтыы кизнэтэ ытылыһа. Итии чэйдээх, байым
остуолга Сылаң нэһилиэгин ытык кырдыаастарын,
учууталларын, ыраахтан-чуастан кэлбит Василий
Кузьмич махтаһаах үөрэнээччилэрин, аймах- билэ
дьонун ыһыран, истин кэпсэтии, санаа атастаһыта
буолла.

Ахтыы кизнэтигэр элбэх киһи тапталлаах
учууталбыт Василий Кузьмич туһунан иһирэхтик
ахтан-санаан аастылар. Ол курдук, Елена
Михайловна Иванова, Александра Александровна
Ермолаева, Василий Николаевич Дьячковская,
Мария Трофимовна Яковлева, Ирина Михайловна
Джанкабулова, Григорий Григорьевич Дагданча,
Светлана Васильевна Платонова, Алексей
Александрович Пестерев ахтыылары кэрэхсэбиллээх
буолла.

Сатабыллаах эдэр салайааччы, сыннаһаан киһинин
дириэктэрэ Семен Ноговицын Сылаң нэһилиэгин
бэтэрээн учууталларын профессиональнай
бырааһынныктарынан уонна саастаах дьон ытык
декадатыгар сөл түбэһиннэрэн, бу өйдөбүннүк
стела туруутун нэһилиэк биһир бөдөң ситиһиһтигэр,
дьон-сэргэ астынар кэрэ-бэлиэ кэрдиһигэр

таһаарсыбытын бэлиэтиир тобосотоох.

Күндү учууталбыт Василий Кузьмич чугас
аймахтара, стела туруутун көбүлээбит 1970
сыллаагы выпускниктар, кинилэр салайааччылары
Василий Николаевич Дьячковская буолан
макталбытын тиздэбит. Бу стеланы туруорууга
барыта 74 киһи кыттыста, күүс-көмө буолла. Онуоха
86 саастаах кырдыааастар эмиз бааллар. Сылаң
нэһилиэгин оркуолатыгар араас сылларга үөрэммит
үөрэнээччилэргэ, аҕам саастаах дьонно, Сылаң
орто оркуолатын 1966, 1968, 1970, 1973 сыллаах
выпускниктарыгар барыта макталбытын тиздэбит.

Ирина Михайловна ДЖАНКАБУЛОВА,
Сылаң орто оркуолатын бүтэрбит 1970
сыллаах выпускниктар ааттарыттан.

Дойду үрдүнэн бэлиэтэнэр Учуутал күнэ алтынны
ый бастагы өрөбүл күнүгэр биһиги улууспутугар,
чуолаан Сылаң нэһилиэгэр умнуллубат биһир үтүө
түгэн буолла. Ол курдук, Уһун Күөл баһуөлэгин А.А.
Сивцев аатынан сыннаһаан киһинин «Албан аат»
скверигэр, Саха АССР оркуоаларын үтүөлээх
учууталыгар Василий Кузьмич Пестеревкэ,
кинн сырдык аатын үйэтигэр мемориальнай
стела үөрүүлээх быһыыга-майгыга туруорулунна.
Бастатан туран, махтаһаах үөрэнээччилэ, Саха
өрөспүүбүлүкэтин ытык сүбэһитэ, «Гражданская
килбиз» бэлиэ хаһаайына, Сылаң нэһилиэгин
Бочуоттаах гражданина Б.П. Баишев сүрдээх
иһирэхтик учууталын Василий Кузьмич туһунан
ыраахтан-чуастан мустубут дьонно, эдэркөлүөнээс
сырдатта. Стеланы арыыйыга кыттыыны ыллылар.
Василий Кузьмич сизн быраата А.А. Пестерев, ССРС
култууратын туйгуна, үөрэнээччилэ, стела ааптара
В.Н. Дьячковская, стеланы туруоруу көбүлээччилэ,
улуус бастагы урбаанньыта Г.Г. Дагданча, Сылаң
нэһилиэгин баһылыгын солбуйааччы Е.Н.
Друзьянова.

Биһиги учууталбыт Василий Кузьмич
1916 сыллаахха Чурапчы улуунун Мэлдьэхси
нэһилиэгэр Кууһума Пестерев уонна Өлөөнө дьон
ус оҕолоох сэнэс ыалга үһүс оҕонун төрөөбүтэ.
Айылбаһтан сылгы өйдөөх оҕо буола улааллыта.
22 саастааҕар Дьокуускай куорат педагогическай
унустуутун Физика уонна математика факультетын
ситиһиһлээхтик бүтэрэн, учуутал идэтинэн үлэтин
саҕалаабыта. Кини физиканы уонна математиканы
оройуон оркуоаларыгар үөрэтпитэ. Ону таһынан
ирдэбиллээх завуч быһыытынан оркуола үлэтин
аппаран, үөрэх хааныстыбатын үрдэтэргэ бэйэтэ
туспа суолу — ийи талбитэ. 28 саастааҕар
оройуоннааҕы үөрэх салаалтатын сэбиэдиссэйинэн

Маарыкчаан ыччатара

Ыччакка аналлаах сыһыары

БИҢИГИ КЛОУННАРБЫТ СИТИҢИИЛЭРЭ

Александр Бессонов уонна Василиса Акимова.
- Бэстибээл түһүмэхтэрин хайдах аастыгыт?
- Бэстибээл бастакы түһүмэхэр – регистрация ба сайаалкабытын кытары видеобытын ыыппыппыт. Видео ба туруоруубут "сиикэй" собуос этэ. Маныаха көстүүмнэрбит, реквизиттарбит ситэ тигиллэ, онорулла илтиктэрэ. Ол иһин куонкурустан сыыйылан хаалбыппыт. Онтон олус хомойбулупут. Ол кэнниттэн толкуйданан, быһаарсан баран, алтынны 2 күнүгэр Дьокуускай куоракка кириэн нүөмэрбитин көрдөрүүбүн диэн быһаарыммыппыт. Оноо сүүмэрдээһини ааспатахпытна хайыахпытый, төннөр буоллахпыт диэн санаабыппыт. Ол эрэри, хамаандам оолоро ыспарсымыан буолан, бары түгүйдүбүт.

Айаннаан күүмүтүгэр нүөмэрбитин көрдөрбүппүт. Саха циркэтин дириэктэрэ Сергей Расторгуев бөлөхлүтүн хайбаабыта уонна нүөмэргит арыый уһун, кылгатын биэрин диэн сүбэлээбитэ. Онтон кини сүбэтин ылынан, бэлэмнэниигэ нүөмэрбитин кылгатын биэрбиппит, муусукабытын, ырыабытын уларыппыппыт. Ити кэнниттэн кизэ циркэ манеһыгар кыттыбыппыт, олус долгутуулаах этэ.

Икки күннээх куонкуруспут этэннэ түмүктэнэн, алтынны 5 күнүгэр наһараадалааһын буолбута. Мин долгуйан, үөһэ, ыраах опорубутум. Онтон биһигини ааттаабыттарыгар, олус соһуйбулупут, үөрбүппүт. Бу биһиэхэ олус улахан ситиһи буолар. Түгэнинэн туһанан, биһигини өйөөбүт Мүгүдэйдэабы бааһынай хаһаайстыба салайааччытыгар Илья Дьячковскайга, «Универсам» маһаһын салайааччытыгар Айсен Толстоуховка, Чурапчытаабы судаарыстыбаннай физическэй культуура уонна спорт үнүстүүтүн кэлэктиибигэр, улуус дьаһалтатыгар, улуустаабы культуура салаататыгар, «Айылгы» норуот айымньытын дьэтин үлэһиттэригэр, чуолаан худуоһунньук Иван Еремеевкэ уонна көстүүмүтүн бэлэмнээбит Лидия Захароваба махталбын тиздэбин.

- Ханнык жанрынан кытынныгыт?
- Ыччаты кытары араас тэрээһиннэргэ, кэнсиэрдэргэ үлэлээн, дьон көрдүүстээбэ, көр-күлүү жанрын олус интэриэһиргииллэрин, сэнээрэллэрин билэн, оолору үөрдэр клоундата (клоуннар

кыттылаах циркэ нүөмэрэ) туруоруохха диэн этии киллэрбитим. Ону устуудуулам ыччата үөрүүнэн ылыммытара. Онон бэс ыйын 1 күнүгэр-Ого көмүскэлин күнүгэр «КЛОУННАРТАН ПЭРЭБИЭТ!» диэн бастакы бырайыакпыт олоххо кирибэтэ. Манна доһотторбут Айсен Толстоухов салайааччылаах "Универсам" маһаһын кэлэктиибэ өйөөн, оолорго, көрөөччүлэргэ бырааһынныгынан босхо саахар баататын түнэллэттэрэ. Онтон кынаттанан, клоунда жанрынан VI-с норуоттар икки ардыларынаабы циркэ усуустубатын бэстибээлигэр кыттар баба санааппыппыт.

- Саха сириттэн ханнык улуустар бааллар этэй?

- Саха сирин оройуоннарыттан соботох кыттааччы буолан биэрдибит. Арасыйыа араас регионнарыттан уонна ыраах тас дойдупартан кэлбит идэтибит таһымнаах артыыстары кытары биһиги бөлөхлүт оолоро тэннэ, толлубаха, бэйэлэрин чабылхайдык көрдөрдүлэр. Онуоха циркэ артыыстарыттан үгүс элбэх хайбаабы тыллара иһиттибит. Ол эрэри манежа элбэхтик дьарыктаммыппыт буоллар, ситиһибит өссө үрдүк буолуохтаах этэ. Эстрада сцената уонна циркэ манеһа олох ураты буоллахтара

- Ааһааччыларга баба санаан?

- Улууһум олохтоохторугар доруобуйаны, чол туруктаах буолалларыгар уонна мэлдьи үөрэ-хөтө сылдьалларыгар бабарамын!

- Ярослав, кэпсээнин иһин махтал! Ситиһиитинэн өссө төгүл эбэрдэлибин. Иниикитин да санаттан сана изиийлэр кириэн истиннэр, кыайылар кэлэ турдуннар!

Марфа ПЕТРОВА.

Алтынны 4-5 күннэригэр Дьокуускайдаабы Саха циркэтин дьэтигэр "Мамонтенок 2019" VI Норуоттар икки ардыларынаабы циркэ усуустубатын бэстибээлэ ыытылынна. Манна Израильтан, Монголияттан, Казахстантан, Белоруссиятан, Вьетнамтан, Колумбиятан, Армениятан уонна Арасыйыа араас регионнарыттан циркэ артыыстара, кэлэктииптэрэ кытыннылар. Ол иһигэр Чурапчы улууттан Ярослав Лебедев салайааччылаах «GrimFace» айымньы устуудуулата ситиһиилээхтик кыттан, лауреат үрдүк аатын уонна Москватаабы Юрий Никулин аатынан циркэ анал бириһин ылан кэллилэр.

Бу бэстибээлгэ хайдах кыттыбыттарын туһунан устуудуула салайааччыттан, «Айылгы» оройуоннаабы норуот айымньытын дьэтин исписалииттэн, «Сарыал» уопсастыбаннай түмсүү чилиэнигэр Ярослав Лебедевтэн ыйыталаастым.

- Ярослав, дорообо, хаһаангыттан манньк састааптаах үлэлиитигит?

- Чурапчытаабы судаарыстыбаннай физкультуура уонна спорт үнүстүүтүн устуудуоннарын кытары булсан үлэлээбитим 6 ый буолла. Бастакы хамсааһыммыт «Саха КВН» оонньууларыттан саҕаламмыта. Хамаандабытыгар тобус ыччат сылдьар Иван Аммосов, Алексей Проккопьев, Александр Винокуров, Михаил Уаров, Алексей Шадрин, Владимир Арьянов, Николай Таллаев,

Суолга сэрэхтээх буолууга – көдүүстээх күрээ

Ыпта. Быйылгы куонкуруска барыта 5 дьэ кэргэн кыттыыны ылла. Ол иһигэр 4 гимназия үөрэнээччитэ төрөппүттэрин кытта уонна И.М. Павлов аатынан Чурапчы орто оскуолатын дьэ кэргэн кэлэн кытыннылар. Кинилэр бары кэриэс түһүмэхтэри эрэллээхтик аастылар. Бары да суол быраабылатын биэс тарбахтарын курдук билэллэрэ биэтик көһүннэ. Оолор балисигиэтинэн мэхэйдэри аһарга күрэхтэстилэр.

Бу түһүмэхти гимназия үлэ уруогар учуутала Петр Феофанов ыпта. Ийэлэр суол быраабылапарыгар викторинаны тэрийдилэр. Оттон аһалар массыынаны парковкалааһын үөрүйэхтэригэр күөн көрүстүлэр. Салгыы бары биэргэ "Айанна бэлэмнэни" түһүмэххэ кириистилэр. Дьүүлүөр субэс Чурапчытаабы суолга куттал суох буолуутун хааччылар иниспизксийэ үлэһиттэрэ үлэлээтилэр. Онон кыттааччылар ордуу эппизгинастээхтик ылсан

күрэхтэстилэр. Уолсай түмүккэ, түһүмэхтэри чабылхайдык аһан, Альбина, Семен Пестеревтэр кыыстарыныын, гимназия 5 "Б" кылааһын үөрэнээччитэ Настя Пестеревалыын мунуутор кыайылаабынан табыстылар. Кинилэр Чурапчы нэһилиэгин баһылыга Владимир Сивцев туруорбут 10 000 суумалаах сэртификэтинэн наһараадаланнылар. Кыттааччылар суол быраабылатын билиигэ туһуламмыт куонкурустан элбэх туһалаабы билэн-көрөн, бары бириискэ тиксэн, сүргэлэрэ көтөбүллэн тарбастылар.

Үүнэр көпүөнэни суол быраабылатыгар болломтолоох, суолга сэрэхтээх буоларга өйдөтөр-үөрэтэр сыаллаах куонкурст тэрийээччилэрэ өйөөбүт. Күүс-көмө буолбут Чурапчы нэһилиэгин баһылыгар Владимир Сивцевкэ, үөрэх салаататын начаалынныгар Юрий Посельскайга, гимназия дириэктэригэр Юрий Слепцова уонна дириэктэри иитэр үлэс солбуйааччы Евгения Феоктистоваба, суолга куттал суох буолуутун иниспизксийэтин старшай иниспизктэригэр Аграфена Антипинаба уонна старшай лейтенаныгар Иннокентий Скрябинна махталларын тиздэллэр.

Гимназия пресс-киинэ.

Балаһан ыйын 28 күнүгэр С.К. Макаров аатынан Чурапчы гимназиятыгар "Безопасная дорога – счастливая семья" диэн сонун куонкурст буолла. Бу куонкурст бастакытын тэрилиннэ. Иниикитин таһыма улаатан, сыллата ытыллара былаанналар. Тэрийээччилэр С.К. Макаров аатынан Чурапчытаабы гимназия, "Арҕыстаана" суоллар дьахталлар кулууптара, Чурапчы нэһилиэгин дьаһалтата, улуустаабы үөрэх салаатата, суолга куттал суох буолуутун иниспизксийэти уонна ДОСААФ тэрилтэтэ. Тэрээһини, чуолаан, гимназия аһсаан тылыгар учуутала Кылаана Екечьева сатабыллаахтык иилээн-саҕалаан

буолан, аан бастаан, соһуйан эрэ хаалбытым. Ол да буоллар тизээн абаан, хотоммор туспа хос быһан туруорбутум.

Бастагы сылгар туох уустуктары көрсүбүккүнүй?

Бастагы сылбар саас сииктээх буолан, биир уйаттан ынырыаларым тахсыбатахтара. Маны таһынан тугу оноруохтаахпын, туох үлэ ытыахтаахпын билбэт буолан, сайын күрүөм иһигэр тытыллыбакка турбута. Олорум интэриэһиргээн бу туугу диэн ыйыталлар эгэ. Онтон мөт сизэпитин баҕарабыт диэбиттэрин иһин анал танаспыт-салпыт суох буолан, көнөрү халыннык таннан баран уйаттан мөтү хостоон, мээһэ ньуосканан баһан сиэр этибит. Эһиилги сылыгар интэриэстэнэн, үөрэтэн, натуральнай мөт доруобуйаба туһалаах диэн уонна ололорум сөбүлээн сиэр буолан, икки уйа ынырыаны уонна анал тизэһиникэ, пуорма атыыласпытум.

мөтү бизэрэрий? Ороскуоккун сабынааччыгы дуо?

Сайын устата биир уйаттан 10-тан тахса лиитэрэни ылабыт. Бэйэбитигэр сөптөөбү хаалларан баран, ордуун атыылааччыбыт. Киһитин икки тыһыынча солкуобайга. Биһиги рекламалаабыт, көнөрү табаарыстарбар кэпсээбиппиттэн тарбанан, дьон истэн кэлэн ылаптар. Онон ороскуолпун сабынабын. Мин эбии үп оностоору буолбаа, сайынны дьарык оностон, бэйэбитигэр, дьэ кэргэним сибизһэй мөтү сизгинээр диэн иитэбин.

Ынырыалары интэргэ туох, ханнык матырыйаалы көрөнгүн үөрэммикини?

«Ютуб» сыһыарытыгар Николай Осташов видеопасекатын сөбүлээн көрөбүн. Маны тэнэ Саха сиригэр мөтүтээх ынырыалары иитэр дьон ватсапка бөлөхтөөхтүр. Мана ыйытылар үөскээтэхтэринэ

Сэдэх дьарыктаах Александр Ефремов

Саха сиригэр сыл аайы ынырыа иитиитинэн дьарыктанар киһи элбээтэр элбээн иһэр. Чурапчыбытыгар кытары хас да киһи сөбүлээн иитэр буолла. Мантан сизэтэрэн, «Маарыкчаан ыччаттара» сыһыарыы бүгүнгү нүөмэригэр сайынны дьарык оностон, ынырыаны иитэр Александр Ефремовы билиһиннэриэхпин баҕарабын. Кини эйбэстик сөбүлэһэн, интэриэһиргиир ыйытыларбар эппиэттэбитин сэргээн, сийилии аабын.

Александр, үтүө сарсыарданан, бэйэң туһунан билиһиннэрэ түс эрэ.

- Болтоно Кындаһыттан төрүттээхпин. Кэргэннээхпин, икки уол олоһоохпун. Улуу дьаһаптатын тутуу отделыгар инженеринэн үлэлиибин.

Хаһаагыттан ынырыа иитиитинэн дьарыктанабыны?

- Мөтүтээх ынырыа иитиитинэн дьарыктаммытым быйыл үһүс сайына буолла. Болтоно нэһилиэгэр баһылык солбуйааччытынан үлэлиир кэмэр, гарааспар эбии тутуу онорон, куурусса, перепелка уо.д.а. кыыллары иитэрэтим. Ити кэмгэ кэллээгэм Мындабаһыттан төрүттээх кыыс ийэ ынырыа иитэрэ. Ону оһоо алдынан, кыстатар сирэ суох буолан икки уйа баар, минигин ыл диэбитэ. Ынырыаны иитэн көрбөтөх

- Быйыл хас уяны ииттин? Хантан атыылаһабыны?

- Быйыл үс уйа мөтүтээх ынырыаны ииттим. Биир үөрү уон тыһыынча солкуобайга атыылыыллар. Дьокуускай куоракка мөтүтээх ынырыаларынан дьарыктанар киһи нөһүө Хабаровскай куораттан сакаастаабытым.

- Кыһынын тобо ииппэкини?

- Кыһын аһыйах уяны иитэр ноһооттоох. 10-20 уйалаах буоллаха, кыстатыаха сөл. Маны таһынан кыстыыр усулуобуйатын оноруоха, тутууоха наада. Итини тэнэ сөл буолар мөтү хаалларыахтаахпын. Онон быйыл ынырыаларбын атын киһиэхэ бизэрбитим.

Сайын устата төһө

суруйабыт, ким тугу онорбутун кэпсэтэбит. Саха сиригэр ынырыа иитиитинэн дьарыктаныы сана сайдан эрэр.

- Ынырыаларгы эбии аһатагы дуо?

- Мөтүтээх Фацелия сибээкини үүнэрээччибин. Бу үүнээйи туһата элбэх. Холобур, хортуппуйу кытары олортоххо, хортуппуйу сирин симнатан бизэрэ. Эргэ сирдэргэ үүнэрээччи, ол сирин симнаан хортуска үчүгэйдик үүнэр. Аны фацелия бобовай үүнээйи буолан, сүөһүлэр сиһиллэригэр кытары үчүгэй. Ол иһин отун охсон баран, сүөһүлэргэ бизэрээччибин. Кучу от эмиэ мөтүтээх, туһата элбэх.

- Инникитин бу эйгэнэн урбаанныт буолар былааннааххын дуо?

- Хобби быһыытынан илдьэ сылдьабын. Урбаанныт буолар туһунан толкуйдана иликпин. Дьарыктанар киһи 100-чэ уяны сатаан көрөр-истэр диһилэр. Онон үп-харчы наада. Маныаха бырайыак онорон, араас граннарга кыттар көдүүстээх.

- Ынырыа мөтү эрэ буолбака, киниэхэ тиктэрэр доруобуйаба эмиэ үчүгэй. Пыльцата эмиэ туһалаах. Ону барытын үөрэтэн, таба туһанааха наада.

- Абааччыларга баҕа санаан?

- Сөбүлүүр, дууһабыт сытар дьарык булан дьарыктанын. Иллэи кэмгит биллибэккэ, туһалаахтык аастын.

- Александр, ыйытыларбар хоруйдаабыкка махтал! Ингэмтиэлээх, сибизһэй бэйэн хомуйбут мөтүгү тымны уһун кыһыммытыгар бар дьонун ыалдьыбака, доруобайдык туоруулларыгар туһалыы турдун! Үлэбитигэр-хамнаскытыгар ситиһиилэри баҕарабын.

Знаете ли Вы?

● Некоторые бабочки никогда не едят, так как не имеют ротовых органов. Они живут на энергии, которую накопили на стадии гусениц.

● Стерх совершает самый длинный из всех журавлей полетный путь - более 5,5 тысяч км, пересекая территории 9 государств дважды в год.

● В старину якуты использовали медвежий жир при обморожениях, ожогах и для лечения чахотки. Им смазывали новорожденных детей для предохранения от различных инфекций.

● В 1996 г. в тундру Якутии (Булунский район) впервые были завезены 24 овцебыка из полуострова Таймыр, а в 1997 г. - 28 особей в Анабарский район, которые успешно акклиматизировались и дали потомство.

● У крота ушных раковин нет, но есть складка кожи, закрывающая слуховой проход во время движения под землей.

● Окраска тела у сибирской лягушки изменчива и зависит от качества воды водоема, в котором обитает.

Из энциклопедии «Животные Якутии».

● Муссуна называют энергетическим коктейлем, потому что калорийность его мяса составляет 89 ккал на 100 г мяса. Оно усваивается организмом человека практически полностью, поэтому считается полезным для здоровья человека.

● Максимальная скорость, которую волк может развить на короткие расстояния - 50-60 км/ч. Длина прыжков - 3,5-4,5 м.

Гааһынан хааччийы боппуруостарыгар мунньах буолла

Ил Түмэн Судаарыстыбаннай Мунньаһын Ыччат Дьыалаларыгар, физкултуураба уонна успуорка бастайааннай кэммитэтин бэрэссэдээтэлэ Михаил Гуляев алтынны 7 күнүгэр Чуралчы, Мэнэ Ханалас улуустарын нэһилиэнньэлээх пууннарын гааһынан хааччийы боппуруостарыгар туһуламмыт учараттаах оробуочай мунньаһы тэрийдэ.

Мунньахха СӨ бырамыысыланнаска уонна геологияга министири бастагы солбуйааччы Михаил Кириллин, тууу министири солбуйааччы Евгений Афанасьев, бырамыысыланнас уонна геология министирибэтин отук бырамыысыланнаһын департамены салайааччы Андрей Портнягин, олох-дьаһах хомунаалынай хаһаайыстыба уонна энергетика министирибэтин хомунаалынай комплекс уонна административнай үлэс департамены салайааччы Валентин Чан, тыа хаһаайыстыбатын министирибэтин тыа сириг территорияларын сайыннарыыга

отделын исписэлиинэ Сергей Константинов, "Сахатранснефтегаз" тэрилтэ хапытаалынай тутууга управлениетин начаалынньыга Ньургун Артылов, Чуралчы нэһилиэгин баһылыга Владимир Сивцев итинэн Чакыр нэһилиэгин баһылыга Константин Лебедев, Холтобо баһылыга Борис Архипов, ону тэнэ Мэнэ Ханалас Бүтэйдээбиттэн баһылык Александр Слепцов кытыннылар.

Көрсүһүүгэ өрөспүүбүлүкэ икки улахан улууһун нэһилиэнньэлээх пууннарыгар гааһы киллэри хайдах былааннаахтык ытылларын, чуолаан, 2020-2022 сс. үбүлээһинин боппуруоһун быһаары тула дүүллэстилэр. Онуоха тирээн турар боппуруостары, туох кыһалбалар көрсүлүлүлэрин, ону хайдах быһаарыаха сөбүн ырытыстылар.

Нэһиликтэр баһылыктара Михаил Гуляевка бөһүөлктэргэ гаас киириитигэр бэлэмнэни үлэ ханнык түһүмэххэ кэлбитин, хайдах ытыллан иһэрин билиһиннэрдилэр. Онуоха билинни туругунан, ирдэниллэр докумуоннар барыта бэлэмнэммиттэр.

"Сахатранснефтегаз", "Ленагаз", "Якутгазпроект" тэрилтэлэрин кытта туһааннаах нэһиликтэргэ уонна нэһиликтэр икки ардыларыгар гаас ситимин тардыыга бырайыактыыр-чинчийэр, тутар үлэлэри толорууга дуоһабар түһэрсиллбит. Ону тэнэ үбүлээһинин быһаарыыга сайаапкалары биэрбиттэр.

Кырдыга да, тыа сириг дьоно хас дьэ ахсын күөх төлөн ситимэ холбонон, өр күүппүт ыра санаалара олоххо киирэр күнүгэ кэтэһэр буоллаба. Ол эрэри, билинни туругунан, бырайыактыыр-сметалыыр докумуон экспертизата ытылла, региональной уонна федеральной үбүлээһинэ бигэргэнэ илик эбит.

Михаил Гуляев тыа сириг гаастааһын боппуруостар өрөспүүбүлүкэ Ил Дарханын уонна Бырабыыталыстыба бэрэссэдээтэлин таһымыгар хаста да көтөбүлүбүтүн эттэ. Парламентарий гаас киириитэ социальнай суолталаах үгүс кыһалбалары быһаарыыга улуустар социальнай-экономическай сайдар усулсубуйаларын хааччийыга улахан

суолталааһын бэлэһээн туран, манньк боппуруоһу быһаарыи приоритетнай хайысхалааһын, нэһилиэнньэ олохун-дьаһаһын чэпчэтиигэ сабыдыаллааһын бэлэһэттэ. Онон муниципалитет бэрэстэбиитэллэрин Саха Өрөспүүбүлүкэтин "Нэһилиэнньэлээх пууннары гаастааһын" судаарыстыбаннай бырагырааматын иһинэн үлэлиир "2018-2022 сс. хаачыстыбалаах олох дьизэн хааччийы уонна олох дьаһах хомунаалынай өнөкү үрдэтии бырагыраама ирдэбиллэрин толорууга уонна бэлэмнэһиннэ өрөспүүбүлүкэ туһааннаах министирибэтибэлэрин, биздэмэстибэлэрин кытта сөннөһөн, ситимнээх үлэни-хамнаһы тэрийэргэ ынырда.

Ити курдук, Ил Түмэн Судаарыстыбаннай Мунньаһын Ыччат Дьыалаларыгар, физкултуураба уонна успуорка бастайааннай кэммитэтин бэрэссэдээтэлэ Михаил Гуляев мунньахха көрүлүбүт туһааннаах боппуруос тигэһэр диэри быһаарылларыгар сөптөөх үлэ-хамнас тэриллэхтээһин бэлэһэттэ.

Ил Түмэн пресс-сулууслата.
Матырыйаалы бэлэмнээтэ Анна ЗАХАРОВА.

Сага кинигэ

Егор Борисов архыып-библэтиэкэтигэр сонуннар

ЕГОР АФАНАСЬЕВИЧ
БОРИСОВ

Айар үлэнэн, чинчийинэн дьарыктанар нэһилиэнньэ аранатыгар библиографическай ыйынньыктар туһалара улахан. Манньк ыйынньыктартан чинчийээччи хас сыллаахха, хаһыс чыһылаба ханнык хаһыакка, хаһыс сирэйгэ туох бэчээттэммитин булан туһанар.

Бу дьыл ахсынньытыгар тумус туттар биер дойдулаахпытыгар аналлаах өрөспүүбүлүкэ таһымнаах «Борисов аабылара» буолаары турар.

2010-2018 сс. Егор Афанасьевич Борисов Саха Өрөспүүбүлүкэтин Бэрэсидьиэнинэн, Баһылыгынан, Ил Дарханынан үлэлээбит кэмнэригэр федеральной сокуоннар олоххо киириилэригэр, былаас структуралара уонна уопсастыбаннай тэрилтэлэр хардарыта биергэ үлэлээһиннэригэр, регион сайдыытыгар сананы киллэриигэ кылаатын официальной докумуоннартан, бэйэтин суруйууларыттан, бэчээттэн билэбит.

Атырдыах ыйыгар СӨ Национальнай библэтиэкэтин, Егор Афанасьевич архыып-библэтиэкэтин, улуус киинэммит библэтиэкэ ситимин үлэһиттэрин күүһүнэн Егор Афанасьевич 2014-2019 сс. үлэтин сырдатар "Библиографическай ыйынньык" күн сириг көрдө. Бу иннинэ 2014 с. Егор Афанасьевич 2010-2014 сс. үлэтин хабар ыйынньык тахсыбыта.

Иккис ыйынньык үс түһүмэхтэн турар: «Саха Өрөспүүбүлүкэтин Баһылыгын официальной докумуоннара» диэнэ сокуоннар, ыйаахтар, дьаһаллар, тахсыбыт нүмэрдэринэн, сылларынан бэрээдэктэнэн киирдилэр. Иккис түһүмэх — «Е.А.Борисов үлэлэрэ». Манна кинигэлэрэ, хомурунньука ыстатыйалара, норуока туһаайылар, тыл этиилэрэ, интервьюлара киирдэ. Үһүс түһүмэххэ «Егор Афанасьевич олохун, үлэтин туһунан литература» түһүмэххэ кинигэлэр, ыстатыйалар алфавитынан бэрээдэктэннилэр.

Бу библиографтар сыралаах үлэлэрин түмүгүнэн тахсыбыт кинигэ электроннай барыаанынан бэчээттэммитэ өссө кэрэхсэбиллээх. Билинни цифровизация сайдыыт үйэтигэр чинчийээччи дьизэттэн тахсыбакка, наадалаах информацияны булан ылар, эбэтэр наадалаах матырыйаалын ыйынньыктан булан, библэтиэкэттэн баран көрөрүгэр усулуобуйа баар буолла.

Кинигэни таңааччылар хас биердii матырыйаалы судаарыстыбаннай стандарка сеп түбэһиннэрин ирдэбили, быраабыланы тутуһан киллэрдилэр. Кинигэс уопсайа 4222 докумуон киирдэ. Бу ыйынньыгы таһан онорууга библиографтар электроннай, традиционной каталогтары, электроннай библэтиэкэни, Национальнай библэтиэкэ картотекатын, өрөспүүбүлүкэ, улуустар хаһыаттарын туһаннылар.

Ыйынньыкка үлэлэтиллэр, таһан онордулар: Л.Г.Федорова — НБ библиография отделын сэбиэдиссэйэ, А.Г.Дьячкова — Е.А.Борисов архыып-библэтиэкэтин сүрүннүүр библэтиэкэрэ, В.П.Лонгинова — улуустаагы БС кылаабынай библиограба, С.В.Скрябина — НБ кылаабынай библиограба, В.Д.Попова — Е.А.Борисов архыып-библэтиэкэтин сэбиэдиссэйэ. Эрдээктэр Т.Л.Семенова — НБ информациянан хааччийыи отделын кылаабынай библиограба, кинигэ тахсытыгар эппиэттээх В.Б.Борисов — НБ дириэктиэри бастагы солбуйааччы.

«Аабылара» кытааччылар бу аадырыа киирэннит бэйэбит тизмэтигинэн наадылар боппуруостарытыгар эппиэти булуоххутун сеп: <https://el.nlr.ru/open/30068>.

Варвара ПОПОВА.

Оҕолорбут суруйаллар

Учууталларбытыгар -- иһирэх махталбыт

Оскуолаба маннай атыллаабыт күнүттэн Учуутал диэн иккис ийэ, аба, эдьий, убай кэриэтэ истинник саныыр киһиэхэ иитиллэн-уһуйуллан, олох кизг аартыгар үктэнэбин. Кини уон биер сыл устата үөрэтэн-такайан, уһааран-хатаран киһи-хара буоларгар сүктэн оруоллаах. Учууталларбыт биһиги олохпут суолун булунарбытыгар сүрүн олугу уураллар.

Тыа сиригэр сага учууталлар үлэли кэллэлэрэ бэрт кэтэһиһлээх, сонун тутан буолааччы. Ол курдук, Чакыр нэһилиэгин С.С.Яковлев — Эрилик Эристиин аатын сүгэр үөрэх кыһатыгар нуучча тылын учуутала Михайлова Любовь Ивановна, алын кылаас учуутала Неустроева Надежда Викторовна, технология учуутала Скрябин Павел Павлович, музыка учуутала Кононова Нюрбина Викторовна диэн түөрт сага учуутал кэлэн, алгыс ылан үлэлэрин номнуо сабалаабыттар.

Онтон быйыл Чакырбыт нэһилиэгэр, Р.А.Филиппов аатынан фольклор киинигэр Учуутал күнүн уруксу кэмнэртэн уратытык, ол эбэтэр саналы тыыннаан, эдэрдии эрчимнээхтик ылбыттарын туһунан ватсап бөлөхтөрүгэр олохтоохтор астыммыттарын кэпсээбиттэрэ. Баһылык Константин Лебедев тус аатыттан оскуола кэлэктиибигэр эбэрдэтин тиздэн туран, оскуола дириэктэригэр Александра Неустроевага сибакки тыыннаах дьөрбөтүн туттарыытыттан дьоро кизэбит сабаламмыт. Үгэс быһыытын, төрөппүттэр, оҕолор билии курдук

барба баайдаах, "сырдык бачаардаах" учуутал киһиэхэ эбэрдэлэрин этэн, өйдөбүнньүк бөлөхтэрин ис сүрэхтэриттэн туттарбыттар. Хас сыл аайы, биһиги таптааллаах таайбыт Чакыр оскуолатын попечителэ Петр Васильевич Портнягин бэйэтин уонна дьэ кэргэнин аатыттан оскуолабыт биер бастын үөрэнээччитигэр уонна учууталыгар бириэмийэни олохтуур. Бу күн ону 11-с кылаас бастын ыспарсымыана Еремеев Ваня уонна омок тылын учуутала Алексеева Милана Васильевна тутан үөрүүлэрэ үрдээбит.

Үөрүүлээх чаас кэнниттэн, уус-уран салайааччынан быйыл сага аһаанан үлэли кэлбит Сарыал Иннокентьевич Охлопков оскуола үрдүк кылааһын оҕолорун түмэн, ырыа-үлүү аргыстаах кэнсиэри бэлэхтээбиттэр.

Түгэн көстүбүччэ, 11 сыл устата үөрэххэ-билиигэ уһуйбут таптааллаах учууталларбытыгар барыгытыгар, чуолаан мин, Настя, маннайгы учууталбар Татьяна Ивановна Адамовага, мин, Сайаана, кылааһым салайааччытыгар Майя Георгиевна Адамовага Учуутал күнүнэн дириг махталбытын уонна таптаалытын тиздэбит. Өссө даһаны таһаарылаахтык үлэли-хамсыы, оҕолору үөрэх-сырдык суолугар сирдii тураргытыгар баһарабыт.

Настя АЛЕКСЕЕВА,
Сайаана ПОПОВА —
Ньукуу Настаа сизиннэрэ.
Хаартыскаба түһэрдэ:
З.Н. АЛЕКСЕЕВА.

Устууруйа чакчыта

ПРОФЕССОР Г. П. БАШАРИН „САХА ҮС РЕАЛИСТ СЫРДАТААЧЧЫТА“ ДИЭН КИНИГЭТЭ ТАХСЫБЫТА 75 СЫЛА

Бүгүмнү аабааччы билиэхтээх кырдыга

Салгыыта. Иннин «Сана олох»
53,65,70 нүмэрдэригэр көр.

Г.П. Башарин үлэтин-хамнаһын атахтааһын, кинини түһэн бизири сийдэин холбоурдарыттан биридэстэригэр Кыдаана Ивановна саамай сөлкө тохтоон суруйбута, ону кини эрэ билэр буоллабы дии: "Основным автором писем считаю профессора Ф.Г. Софронова. Он всегда сам подчеркивает, что хорошо знает этот труд Г.П. Башарина. И действительно, он писал отзыв на диссертацию, выступил на защите, позднее опубликовал рецензию в журнале "Вопросы истории" (1957г. № 3). При этом оценивал труд, не раз называя его серьезным, ценным, капитальным. Чтобы не прослыть голосовой!!!! Приведу слова Ф.Г. Софронова на защите Георгия Прокопьевича: "В заключение я хочу отметить, что буквально в каждой главе работы Г.П. Башарина имеются аргументированные важные новые положения, значительно продвигающие изучение истории народов Якутии".

В рецензии он называет труд Г.П. Башарина важным событием в советской историографии. Чем объяснить столь крутые перемены в оценке одной и той же работы?

В газете "Сахаада" (1993, 7 октября) в статье "Кырдык эрэ этиллиэхтээх" (должна быть сказано только правда) Ф.Г. Софронов рассказывает о дружбе с Георгием Прокопьевичем и о своем отпоре на отзыв А.И. Андреева на диссертацию Башарина.

Выходит открытой публикации Федот Григорьевич друг и единомышленник, в закрытом письме — ярый разоблачитель того же друга и единомышленника.

Невольно на ум приходит бессмертный рассказ Чехова с его героем, который в зависимости от обстоятельств менял тут же свое мнение несколько раз. — диэн кэри диэн кэлэйдэн суруйбута мэнэбэ буолбатах. Сүөһү эриэнэ таһыгар-киһи эриэнэ иһигэр саха өһүн хоһооно, арааһа, манньк эрэ түгэнкэ туттуллан эрдэбэ буолуо.

Кыдаана Платонова өссө бири суол чакчыны, биһиги соччо-бача билбэтэх түгэммит бу дыһуннаах, сизэрдээбин этэр-санатар ыстатыйатыгар олус диэн наадалаах түгэни санатар. Ол 1956 сыллаахха Г.П. Башарин диссертациятын көмүскээбит түгэни кытары сибээстээбэ. Бүгүмнү аабааччы ол чакчыны биллэбинэ эрэ историктар Ф.Г. Софронов, В.Ф. Иванов, С.Т. Аржаков, лингвист Н.Е. Петров, филолог Е.С. Сидоров, тыа хайаайыстыбатын наукатын доктора, гельминтолог М.Г. Софронов хайдах курдук уодаһыннаахтык профессор Г.П. Башарины утары дьайыларга кыттыбыттарын өйдүүн-билиэн сөп, туугутидьон саха интеллигенциятыттан кистээбиттэрин, кинилэр К.И. Платонова бу этэр чакчытын дыонтон-сэргэттэн кистээбиттэрэ, эппит да буоллахтарына, төрдүттэн уларытан, бэйэлэрин туһаларыгар илбэн суруйбуттара, суруйбуттара, үксүбүттэрэ К.И. Платонова туох быһаарыыны бизибитин аабыабын. "В письме заканчивается факт, что официальными оппонентами, кроме Андреева, были не менее выдающиеся историки, доктора исторических наук П.И. Кабанов, Н.И. Степанов, Н.А. Зайончковский,

неофициальным оппонентом Л.В. Черепин. Все они высоко оценили работу. Мнение И.А. Андреева не было поддержано: за присуждение степени доктора исторических наук в 1956 году голосовало 29 ученых (26-за, 2-против, 1 бюллетень-недействит.). Кроме официальных оппонентов выступило несколько ученых, некоторые участвовали на двух докторских защитах Георгия Прокопьевича (мин билиэтээһиним. С.Т.), среди них историки с мировым именем: Б.Д. Греков, Н.И. Дружинин, И.И. Минц, Е.А. Косминский, И.Майский, А.М. Панкратов, М.Н. Тихоморов, М.В. Нечкина и др. Здесь уместно будет вспомнить, что монография "История аграрных отношений в Якутии" в свое время представлена к Ленинской премии. Такой чести удостоивались, как известно, лишь капитальные фундаментальные научные труды", — диэн.

Итинтэн да көстөрүнэн, историк Г.П. Башарин уһулуччулаах научнай үлэтин иһин Ленинскэй бириэмийэ кэлин Социалистическай Үлэ Геройун үрдүк аатыгар түһэрлибитэ үнсүүлэр кириэнэр, харгыстаммыттар эбит диэн өйдөбүлгэ кэлэргэ күһэллэбит. Сорох ардыгар биһиэхэ, сахаларга, ордук санаһы ити курдук дьобурдаах, талааннаах дьону иннилэрин быһыта түспүтэ итинэн эрэ бүппэтэбэ буолуо дии саныбын, ол ордук санаһын издээннээх холбоура учуонай Г.П. Башаринна саба түһүү, атахтааһын, үнсүү-харсыы кэрэгэй холбоурдарыттан даһаны көстөр. Биһиги итини тобо санатабыт? Саха интеллигенциятын эдэр көлүөнэтэ ыраас чэбдик, илин-калин түсүүтэ, бэрт былдьаһыта суох өйдөөх-санаалаах буолуон багаран, итинник хабыр дьайылар баар буола сылдыбытын санатарга күһэллэбит уонна санатары чизспитинэн аабабыт — кырдык туһугар туруулаһыы ыараханын өйдөтөөрү.

Алтынны 23 күнүгэр 1954 сыллаахха "Социалистическая Якутия" хаһыакка Георгий Прокопьевич Башарин "Письмо в редакцию газеты "Социалистическая Якутия" суруга бэчээттэммитэ. Ол ыстатыйатыгар Георгий Прокопьевич албаһын билиэнэрин туһунан этэргэ күһэллэбитэ, экирэтти, сирэй-харах анһыы, оруу маһы ортотунан кириэн баайсыы олус күүһүрбүтэ итиннээх төрүөтүнэн буолбута. Хайдахтаах сойуспааһыны, үлэтэ-хамнаһа суох хаалыыны, тынатынан ыалдыы уодаһыннаах ыарыһын көрсүбүт, кининэн сирэйдэнэн, саха интеллигенциятын чулуу дьонун экирэтти, сойуспааһын тахсыбыта итинник "билиниини" онороругар күһэллэбитэ химнээх барытыгар өйдөнөрө буолуо дии саныбын. Г.П. Башарины утарааччылар кини олоһун ити түгэни, кыһалбаттан "билиниитин" күн бүгүмүгэр диэри куюһур тутталлар, аатын-суолун түһэрэ сатыыллара төрдүттэн сыһа уонна гуманнайа да суох.

Г.П. Башарин кырдыга сүрдээх өр буолан баран күүрэйбитэ. Кини Партия уобаластаабы кэмитиэтин Пленумугар — олунньу 19 күнүгэр 1962 сыллаахха тыл этэригэр олоһун ити ыарыһаах боллуруоһугар бэйэтинэн манньк хоруйдаабыта: "В постановлении бюро обкома от 6 февраля 1952г. моя книга о трех писателях была квалифицирована как антинаучная, антимарксистская, и буржуазно-националистическая по

своему существу. Десять лет назад подобную оценку я признал правильной по двум причинам: во первых, была создана тяжелая, опасная для меня обстановка, во-вторых, критики моей книги приводили страшные документы о контрреволюционной, антисоветской деятельности трех писателей", — диэн этиитин мэнэбэ онорбото.

Итинник баайсылаах быһыы-майгы кэтэх өрүтүн өнөйөргө, архыып докумуоннара төһө сөпкө туһаныллыбыттарын үөрэтэн-чинчийэн көрөргө бириэмэ, күн-дьыл наада этэ. Учуонай Г.П. Башарин уһун кэмнээх чинчийиитин түмүгэр киниэхэ араастаан баайсааччылар докумуоннары бэлэрин туһаларыгар уларытан-таларытан, чизһинэйэ суох туһаммыттарын быһаарбыта биллэр.

Г.П. Башарин ити этиитигэр "опасная обстановка" диэбитин К.И. Платонова: "Что кроется под словами "опасная обстановка?" над Башариным висел "дамоклов меч" — арест, о котором его предупредили. Георгий Прокопьевич, чтобы избежать его и в надежде на защиту 19 февраля 1952 г. вылетел в Москву. (мин билиэтээһиним. С.Т.) Нам, родственникам, он говорил, что тюрьму не выдержит, обострится легочная болезнь, а ему во что бы то ни стало надо доказать свою правоту, восстановить свое имя и трех писателей от несправедливых обвинений.

Земля не без добрых и понимающих людей — работник обкома Г.Д. Тихонов так же предупредил Георгия Прокопьевича о том, что в его адрес идут два провокационных письма из Намцева и Мегино Кангаласского района, которые следует немедленно прислать в обком партии. Письма, вероятно, имели цель помочь аресту. Было много другого...

Еще в 1943 г. ставился вопрос об аресте коммунистов, якобы ставших националистами. Но спас русский человек, в то время народный комиссар внутренних дел, Михаил Иванович Саввинов, заявивший: "Башарин и его товарищи — честные коммунисты, преданные советской власти люди. В нашем распоряжении нет никаких компрометирующих их материалов". (мин билиэтээһиним. С.Т.)

Георгий Прокопьевич незадолго до смерти узнал его адрес и написал ему благодарственное письмо. К сожалению, адресата уже не было в живых. Ответил его сын М.М. Саввинов из города Донецка, — диэн быһаарар уонна урукку биһиги билбэтэх чакчыларбытын этэр, чуолкайдьыр.

Партия обкомун ити Пленумугар Г.П. Башарин бу курдук эппит эбит, партия обкомун бюротун 1952 сыллаахха таһаарбыт уурааһын туһунан: "Во-первых, оно отняло у народа литературное наследство Кулаковского, Софронова, Неустроева, во-вторых, постановление обвиняя в различных политических ошибках, дало основание шельмовать несколько десятков якутских коммунистов, в третьих, оно узаконило методы администрирования и декретирования в руководство наукой, литературой и искусством. Он считал, что для принципиального и последовательного исправления ошибок нужна полная безоговорочная его отмена", — диэн К.И. Платонова Пленумна Г.П. Башарин этиитин чингэтэр уонна: "Далее он сказал: "Отказываюсь продолжать считать правильным постановление бюро обкома от 6

февраля 1952 года. Зачеркиваю старое признание квалификации моей книги "Три якутских реалиста-просветителя" как антимарксистской, антинаучной и буржуазно-националистической по своему существу", — диэн кырдыгыт таһаарынар дыһуннаах этиитин холбоурдуур.

Ама бу героическай этии буолбатах үһү дуо, бу наука дьонуннаах уонна кырдыктаах соһоһуну онорбут саха норуотун чулуу киһитин эр хааннаах этиитэ буолбатах дуо?

Г.П. Башарин ити историческай суолталаммыт публичнай этиитин Партия обкомун үрдүк трибунаһыттан эппитин кэннэ бу туһаайыга общественнай хамсааһыннар, бу өр сылларга саба баттаан турбут издэни халбарытарга туруорсуулар буолбуттара дуо диэн ыйытыга К.И. Платонова манньк чакчыны этэр:

"Мы все являемся свидетелями исполнения заветного желания Георгия Прокопьевича об отмене Постановления. Народ не может бесконечно терпеть несправедливость. Конкретными выразителями этого объективного процесса явились председатели правления союза писателей Якутии С. П. Данилов и директор ЯЛИ, профессор В. Н. Иванов, которые обратились в бюро обкома с заявлением об отмене Постановления бюро ОК КПСС от 16 февраля 1962 г. о том, что бюро 1962 г. нацеливало областную партийную организацию на борьбу с пережитками националистических настроений и сыграло известную положительную роль". И добились отмены. Поистине правда никогда не умирает!

Георгий Прокопьевич ушел из жизни, узнав об этом. Сбылось его пророчество, что "принципиальное и последовательное исправление ошибок 1962 г. будет встречено народом с большой радостью, вдохновит творческий труд, будет способствовать дальнейшему развитию культуры, науки и искусства", — диэн.

Дээ, сыраһаах кырдыгы булунуу диэн баар буоллабына, профессор Георгий Прокопьевич Башарин кырдыгы булунуута буолар, бу бири киһи бэйэтин эрэ туһугар өлөр-тиллэр мөхсүүтэ буолбатах, бу туох ханнык иннинэ саха норуотун политическай уонна национальнай көнүлүн иһин туруулаһыы үтүөкэннээх холбоура буолар! Бу улуу сизэртибэ барыга тэннээх хорсун быһыы, төлөнөөх сурах харана күүстэрдийн халсыһыта буолар!

Биһиги билбэт эбээт, Бордонский, Борисов үс киһилээх бөлөбө, Канаев эмиэ үс киһилээх бөлөбө, Софронов алта киһилээх бөлөбө, Познанскийдаах Новосибирскийдаабы бөлөхтөрө, Окороков, о. д. а. Г.П. Башарины экирэттиллэрэ, арааһына, хаһыат, араас таһымнаах аудиторияларга кэнэйдээһиннэрэ, суругунан, кинигэнэн далбаатааһыннара ССКП Саха сиригээби обкомун бюротун сыһалардаах уурааһын куйах туттан, сизэри таһынан кэбиллэниллэрэ — араас сылларга быста-быста күүрэйэн, салһанан испитин. Ону барытын саха интеллигенциятын аатын-суолун түһэригэ, онон саха норуотун туох да көмүскэнэр, туруулаһар күүһэ-күдэбэ суох буоларын ситиһэ сатааһыннара уһунуқтаах уһун сылларга барбытын иһин, саха норуота учуонай Г.П. Башарин кырдыгар адыас бүк эрэнэрэ, кинини хаһан даһаны

Салгытын 7-с балаһа көр

Устууруйа чыхчыта

Салгыыта. Иннин 6-с стр. көр. куһаҕан ахсаанна киллэрбэтэ, бүтэйдий өйүүр, аһынара уонна бу улахан учуонай киһи хайаатар даҕаны кырдьыгын булунар күндүлү хайаатар даҕаны кэлэригэр бүк эрэнэрэ, күүтэрэ. Саха норуота ол көрдөһүүтүн күндүлү 1969 сылтан саҕаланан, сыһыа-бааһа да буоллар, кэлэн иһэрин Г. П. Башарин партия обкомун пленумугар тыл этиитигэр билбитэ, тилбэти сирин билбэт буолуор диэри үөрбүтэ.

Бүгүҥҥү ааҕааччы даҕаны истибит буолуохтаах, Василий Иннокентьевич Коркин диэн (проф. Евдокия Иннокентьевна Коркина биригэ төрөөбүт сурдуба) киһи "Три реалиста просветителя" диэн кинигэни сахалыы тылга тылбаастаабытын туһунан айах кэлсээне баарын. Ити кэлсээн оруннаабын туһунан К. Платонова бу курдук санатар, кини дьиннээх кырдьыгы эппит буолуохтаах. "Приведу отрывок из одного документа. 15 марта 1949 г. Георгий Прокопьевич пишет В. И. Коркину: "По секрету скажу, что выслал заявление об издании нашей книги в твоём переводе. Как решил обком — не знаю. Никому не говоря о моем заявлении, прищупывай, как к нему относятся (сураһан көр). Если наконец-то захотят издать, то помогай им. Говорю это потому, что ты надеюсь, чувствуешь себя лучше, чем осенью. Если чувствуешь неважно, то не беспокойся, пусть сами решат дело как им благорассудится". — диэн.

Бу Г. П. Башарин суругуттан көрдөххө, Василий Коркины кытары санаалара биир, өйдөһөллөр, обком көнүллээтэҕинэ кинигэ сахалыы тылбаасты бачээккэ биэрэргэ күндүлү күүтэр наадатын тэнинэн өйдүүлэр. Партия обкомун салалтата буоллаҕына ити үлүгүрдээх Г. П. Башаринна саба түһүүнү бэлэмни, этэргэ дылы, күүһү тардына сылдьар хэмэ буолан бу болпуруоска тыйыллабыт сыһыаннаһыта биллэр суол буоллаҕа дии, саха үс классиктарын көмөргө сананан сылдьар буоллаҕа эбээт... Кэлин Г. П. Башаринна саба түһүү таһаарыллыбытын кэнэ этэ бу кинигэ сахалыы тылга тылбаасты таһаарыахтара дуо, мөбүрээһин гэнэ кытаанаҕа буоллаҕа дии.

К. И. Платонова бу ыстатыйатыгар кинини долгутар манньк иһитиннэриини онорбута. "После презентации книги из национального архива Республики Саха (Якутия) в феврале 1995 г. я получила важную и радостную весть: "На ваш запрос переводе на якутский язык книги Башарина Г. П. "Три реалиста-просветителя", осуществленного В. И. Коркиным, сообщаем, что перевод хранится в фонде Якутского книжного издательства ИА РС (Я)". — диэн ис хоһооннооҕо.

Өсө биир суолу этиэм этэ. Г. П. Башарин "Три якутских реалиста-просветителя" кэлин эбэн-сабан таһааргара сатаабатаҕа. Ити кинигэтигэр ураты үлэлэри А. Е. Кулаковская, А. И. Софронов деятельностарыгар анаан суруйтаһан кинигэлэринэн таһаартарбатаҕа, адыас саҕа чинчийиллэри онортообута, холобурга диэн эттэххэ, "Софронов. Жизнь и творчество" диэн 1969 сыллаахха Дьоксуускайдааҕы кинигэ кыһатыгар бачээттэммит биир дьохуонаах үлэтин ыйыахха сөп.

В. И. Коркин Партия обкомун аппаратыгар үлэлиир киһи үлүгүрдээх ити айдаан турбутун кэнэ, биир дойдулаабын Г. П. Башарин "Саха үс реалиста-сүрдатааччыта" (Саха сирин революция иннинээҕи общественной өйүүн-санаатын историятыгын) кинигэтин сахалыы тылга тылбаастаабытын саһаарар-кистиир санаата кэлбитэ. Василий

Иннокентьевич Коркин кимизхэ да былдьаппакка, лөглөччү Саха Өрөспүүбүлүкэтин национальнай архыыбыгар туттартаабыт эбит, ити рукописка хата хайдах ордубутун мин билигин даҕаны сөҕө саныыбын. Үгэ-тамах курдук партия обкомун архыыбыгар баара дуу, суоҕа дуу, сүппүт быһыылаах да диэччилэри истэр этим, дьолго, ол рукопись ордубут эбит. Кыах көстөрө буоллар, Василий Коркин онорбут "Саха үс реалиста-сүрдатааччыта" диэн кинигэ сахалыы тылбаастаммыт рукописын, бу дьохуонаах үлэ кинигэтин икхистээн тахсыбытын 25 сылынан сибээстээн таһаарара буоллар, төһөлөөх үчүгэй буолуо этэй?

Билигин ааҕааччы өсө биир суолу билиэн-өйдөөн наада дии саныыбын. Г. П. Башарин "Три якутских реалиста-просветителя" диэн кинигэтин редактордара кимнээхтэрин, спор саҕа норуотун улахан учуонайдара — философ А. Е. Мординов, профессор уонна Москва оборонатын кыттылааҕа, саха фольклорун "Очеркатын" суруйбут олонхону үөртэтигэ биллэр үлэлэрдээх И. В. Пухов этилэрэ, оттон бу кинигэ көрүгүн онорбут киһинэн норуот худуоһунууга Г. М. Туралысов буолар.

Биллэрин курдук, олунньу 6 күнүгэр 1952 сыллаахха кинилэр тустарынан ити уураахха: "Бюро обкома отмечает, что большую ответственность за выход в свет порочной книги Г. Башарина несут ее редакторы Мординов А. Е. и Пухов И. В., проявившие апатичность и безответственное отношение к принятым на себя обязательствам. Своим одобрением книги они по существу разделяли националистические взгляды Г. Башарина, являли общественность в заблуждение и способствовали распространению этой политически вредной книги". Какое суровое несправедливое политическое обвинение! — диэн К. И. Платонова сөбүн-махтайан суруйбута оччотооҕу олоххо баар суол этэ буоллаҕа (көр: кинигэ, 43—43 стр.).

1994 сыллардаахха сэттиннэ 16 күнүгэр Бачээт дьэитигэр академик В. Н. Иванов, өрөспүүбүлүкэтээҕи "Кинигэ общество" бэрэссэдээтэлэ Н. Н. Назаров (бу кинигэни таһаарыы инициатора), бу ааттанар кинигэбит икхис тахсытын кирии тылын суруйбут филологической наука кандидата И. Г. Спиридонов уонна норуодунай суруйааччы В. С. Яковлев — Далан кыттыларынан-тэрийиилэринэн буолбут.

"Три якутских реалиста-просветителя" (из истории общественной мысли революционной Якутии) диэн кинигэтин икхис тахсытын презентациялааһын кыттылаахтара бары биир санаанан бу манна аабыллыбыт дакылааттары, ыстатыйалары, тыл этиилэри туһунан кинигэтин таһаарарга диэн түмүккэ кэлбиттэрэ. Саха норуотун общественной-политической олобор сүткэн улахан суолталаах событие исторической өттүн өсө чингэтэр уонна дьонно-сэргэбэ билигин даҕаны саха норуотугар, кини биир дьохуонаах уолугар, бөдөн учуонайга, публицистка, историкка Георгий Прокопьевич Башаринна туһаайыллыбыт ханан да олоҕо суох, сымыйанан күлүктэнэн үнсү-харса сатаабыт өрүттэр баалларын дьонно-сэргэбэ өйдөтөр-санатар туһуттан ССРС Президенигэр Михаил Сергеевич Горбачевка — Сафронов Федот Григорьевич, Сафронов Михаил Григорьевич, Петров Николай Егорович, Аржаков Степан Терентьевич, Иванов Василий Федотович, Сидоров Егор Сидорович — 04.03.1991 сыллаахха ыппыт үнсүү суруктарын, ону

тэнэ ССРС Үрдүкү Сэбиэтин бэрэссэдээтэлэгэр А. И. Лукьяновка — исторической наука доктора В. С. Познанский кулун тутар 7 күнүгэр 1991 сыллаахха ыппыт үнсүүтүн хайдах баарынан бу презентация матырыйаалларын кытары бачээккэ, дьон-сэргэ аһаҕас дьүүлүгэр таһаарарга диэн быһаарыы ылыммытара бары өттүнэн сирдээбэ.

Материалы презентации книги профессора Г. П. Башарина "Три якутских реалиста-просветителя" диэн 1995 сыллаахха тахсыбыт кинигэ — 52—57 страницаларыгар бу үнсүүлэр хайдах баарынан бачээттэммиттэрэ. Ити сөптөөх быһаарыы этэ. Бу этэр үнсүүлэригэр урукку таһаарыыларга кирибэтэхтэрэ, дьон-сэргэ бу дьайылар төрдүлэрин-төбөлөрүн ылбаан өйдүүрүгэр, хайдахтаах утарсыыны аһан, кыайан-хотон тахсыбыттарын сыаналыырыгар туһаайыллыбыттар. Аны биир түгүн бу кинигэбэ баарын бэлэттээн этэрим наада. Хайа баҕарар ыстатыйаҕа бэлэттээһингэ ахтыллар, ыйыллар түгүннэри кэрэһалиир докумуоннар, суруктар, тыл этиилэрэ хайдах да толору холобурданааллара кыаллыбата диэн көстөн турдаҕа дии.

Материалы презентации книги профессора Г. П. Башарина "Три якутских реалиста-просветителя" диэн кинигэтэн бүгүҥҥү ааҕааччыга сонун өттө буолаарай дьэммин автордар тыл этиилэрин сүрүн өйдөбүлү этэр өрүттэрин эридьиэстээн-быһааран, олору тус бэйэм санаабын кытары ситимнээн өйдөтөр-санатар кизбинэн биэрэ сатаатым диэн этиэхтээхпин. Ааҕааччы бу кинигэ тула тух ойдоннээх быһыы-майгы "сонньоон" ааспытын, ол сорох өттө кэлиннэ 1991 сыл кулун тутар ыйга диэри көбөн кэпиталээбитин сиһилии соҕус ыстатыйа автордарын быһаарыыларыгар сизгэнэн, син сөбүгэр биэрдим дии саныыбын.

Г. П. Башарин кырдьыга тахсыбытын, саха норуотун уус-уран литературатын саҕалаабыт классик суруйааччыларбыт А. Е. Кулаковская, А. И. Софронов, Н. Д. Неустроев литературнай нэһилиэстибэлэрэ хайдах курдук сындылбанаах уһун охсуһуу түмүгэр төрөөбүт норуоттарыгар төннөрүлүбүт историятын бүгүҥҥү ааҕааччы бу кинигэбэ кирибти эридьиэстээһинтэн билиэхтэрэ-өйдөхтэрэ турдаҕа. Бу ааттанар кинигэбит, дьин кырдьыгынан эттэххэ, маассабай таһаарыы тираҕа буолбат, бу тух ханнык иннинэ научнай эйгэ дьонугар инники үлэлэригэр туһанаалларыгар, ити исторической суолталаммыт кэрчик кэм чыхчыларын булкупаттарын, ол ааспыт кэм уустук түгүннэрин ымпыгын-чымпыгын ырынаһан өйдүүлэригэр тирэх буоларга уонна исторической чыхчы быһыытынан дьон өйүгэр-санаатыгар хаалларарга, ыараханнак көстүбүт кырдьык чыхчыларын чуолкайдыырга аһаммыт түмүү-таһаарыы буоларын өйдөөмүөн, ону өсө чингэтэр туһуттан бу быһаарыылардаах, урукку өттүгэр бачээккэ тахсыбатах чыхчылардаах бу кинигэ тула санааларбын чөмөхтөөн тизрде сатыырым сүрүн соруга итиннэхэ сытар.

Билигин даҕаны Г. П. Башарин историк уонна төлөннөөх публицист, литературовед быһыытынан үлэлэрин, этиилэрин, араас инстанцияларга суруйбут суруктарын ис хоһоонун тойонноһунна, кини тус бэйэтин кыһалбатыгар, тухтан куһалпыдигар инэн-тонон кирибэккэ эрэ үрдүттэн саба ыраҕан Лазарь Рожин курдук автордартан билигин даҕаны профессор Георгий Прокопьевич Башарин аатыгар быстах-остох тылынан-өһүнэн тамнааттаныы тахсыталыы турара итинник этэрбэр

тирээбэрэн биэрэр. Улахан дьоннор көрсүбүт сордорун-муннарын диригник өйдүүр эрэ киһи кинилэр ыйдарыгар кириэ сатыахтаах, ол кыаллыбат буоллаҕына тохтоохтаах, дьон өйүн-санаатын буоларынан-буолбатынан булкупта сатыа суох тустаах, тухха барытыгар, хайдахтаах да ыарахан болпуруоска сирдээбэ, кырдьыктааҕы, сөптөөбү, дьонно-сэргэбэ олохсуйбуту үрэйбэҕэ, ону чингэтэр курдук хайысханы тутуһан үлэлиэхтээхтэр, суругу-бичиги оннун үчүгэйдик буллара, дакаастабыллаах өрүтүн күүһүрдэн бачээккэ Г. П. Башарин курдук дьоннор тустарынан суруйуох тустаахтар, билигин кэлэн кинигэтин куһаҕаны була сатааһын кимизхэ барытыгар чизги онорбото буолуо дии саныыбын. Итинник сыһыаннаһыы үксүгэр кэм-кэрдии эрэйин-кыһалбатын билбэт, ону аһан Г. П. Башарин курдук учуонай бэйэтин кэмин охсуһар, ырааһын булунар методикатын өйдүүр кыаҕа суох, соһоһуннаах олоҕу олоруу диэн туугун билбэт эбэтэр билэ да сатаабат кыараҕас ырынан булукунайар дьоннортон тахсар, ити биирэ.

Икхилинэн, Г. П. Башарин үнсүү-харсыы ортотугар сылдьыбыт киһи диэтэххэ хайдах курдук улахан суолталаах үлэлэри кинигэлэринэн суруйан, саха норуотун политической кэскилин туруулаһытын героизм курдук ылынар өйдөрө-санаалара суох көндөй куолуһуттартан олус диэн кэлэйэбин. Дьон чулуутун барыларын кэрээ-хоруо курдук этии-санарыы олус намыһах таһымнаах эрэ киһиттэн, дьону, көлүөнэни аһыммат эрэ дьонтон тахсарын бэйэм эрэ олустук ородууа ылынабын. Итинник сыһыаннаһыыттан, нациябыт кэскилин туһугар туруулаһыт дьону үөбүртэн-мөбүртөн туттунуох баар этэ. Кинилэр биир күннээҕи эрэйдэрин көрсүбэтэх, билбэт буолан баран, Өрөспүүбүлүкэбит сорох хаһыаттара итинник намыһах таһымнаах дьонно тоҕо суолу аһан бизрэллэрин, онон кинилэр тугу ситиһэллэрин сатаан өйдөөбөлүүн.

Хайдахтаах харана күүстэр харыларын ньыппарынан Георгий Прокопьевич Башарин кэтэбэр уодаһынаах, баһыырдаах санааны. Партия обкомун 1952 сыллааҕы сыһалара көстөн турар уураабын куйах туттан турбуттарын, бу үлүгүрдээх соһоһуннаах олоҕу олорбут бөдөн учуонай киһи үйэтигэр биирдэ үчүгэйгэ тийээри гыммытын туорайдаспыттарын өйдөтөр-санатар туһуттан "Материалы презентации книги профессора Г. П. Башарина "Три якутских реалиста-просветителя" диэн кинигэбэ, бу презентацияҕа, бу исторической түгүнгэ кыттыыны ылбыт дьоннор бары биир санаанан "Приложения" (сыһаарыылар) диэн тусла салаанан бу кинигэлэригэр "Выступление Г. П. Башарина, зав. кафедрой всеобщей истории Якутского университета на пленуме Якутского обкома КПСС 19 февраля 1962 года" диэн быһаарылаах Георгий Прокопьевич Башарин исторической суолталаммыт этиитин, ону тэнэ кини утарсааччылар ССРС Президенигэр Михаил Сергеевич Горбачевка 04.03.1977 сыллаахха суруйбут үнсүүлэрин уонна ССРС Үрдүкү Сэбиэтин бэрэссэдээтэлэгэр Анатолий Иванович Лукьяновка — В. С. Познанский Үнсүү суругун хайдах кинигэбэ баарынан киллэрэри наадалаабынан ааҕабын, тоҕо диэтэххэ, бу суруктар толору кэмэйинэн бу эрэ кинигэбэ бэриллбиттэрэ.

Сэмэн ТУМАТ.
Салгыыта бачээттэннэ.

